

Çeviri:

Tarih Bir İlim Olamaz*

Abdülkerim AKİF

Çeviri yazı ve Günümüz Türkçesine Aktaran: Ümüt AKAGÜNDÜZ**

İnsanları tanımak için işlerini görmek lazımdır. İnsanlar halk içinde sevilirken dinlenecek sözlerini söylerler hakiki fikirlerini diyemezler, işlerini gizlerler. Yalnız uzun seneler geçtikten sonra bunlarında yaptıkları perde altından çıkabilir. O vakit onlarda işleriyle muhakeme olunabilirler ama iş işten geçtikten sonra... Yazık ki bu hakikat dünya durdukça böyledir. Hiçbir tarih bir kelime olsun hakikat değildir. Yalnız pek büyük ve faziletin mücessem timsali bazı insanlar zaman zaman yaşadıkları devrin tarihini çok vazih ve doğru bir surette kayd etmişler ama hiçbir vakit neşr edememişlerdir.

Mamafih bir bakışa göre bu gibi insanların yine kati ve seri olarak devirlerini yazabilmeleri kabil değildir. Çünkü imkânsızdır. İnsan yaşadığı devrin muhakkak bazı şahsiyetlerinden ve vakalarından müteessir olur. Bi-terafılığını muhafaza edemez. Onun için muhakkak yazacağı tarih tarafgirlik şaibesinden kurtulamaz. Ve bu sebepten hakiki bir tarih olamaz. Pekiyi yarım ve bir asır sonra olsun yarım ve bir asır evvelki tarihi doğru ve bi-terafılık tesbit kabil midir? Hayır, çünkü her hangi asırda yazılırsa yazılsın her gelen asır adamları kendilerinden eserlerini mutlaka ya takdir veya tashih iki şıktan birisiyle karşılarlar binaenaleyh yine devrin müverrihi üzerinde tesir bırakmaktan hali kalamazlar... Şu halde yegâne çare her on senede bir kendisine her

---

* Abdülkerim Akif, Tarih Bir İlim Olamaz, Güzel Mecmua, 10 Mart 1928, S.2, s. 5-6.

** Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, E-posta. umutakagunduz1@gmail.com

hususla emniyet edilen en büyük bir mütefekkir memleket haricinde bir yere çıkarılmalı ve bütün tarihi vesikaları kendisine vermeli.

Ecnebi memlekette lehimizde veya aleyhimizde söylenen bütün vesaiki de o zat topladıktan sonra yaşadığı on senelik devrin yarısını yazmalıdır böyle böyle her on senede bir yazılan tarihler bilahare zamanın inkişafı halinde neşr edilmeli ahlafta hakiki bir tarih verilmelidir. Yoksa başka herhangi bir şekilde hakiki bir tarih vücuda getirmek kabil değildir.

Mamafih itiraf edelimi bu mütalaanın da birçok mahzurları vardır. Hiçbir insan yoktur ki öyle uzaktan tamamen bi-teraf kalarak yaşadığı devri hakiki bir surette muhakeme ve tedkik etsin hem tarihin pek büyük bir kusuru daha vardır ki: insanları iyi cihetlerinden ziyade kötü taraflarından tasvir eder. Güya tarihin vazifesi yalnız büyük inkılaplar ve fevkalade hadiseler münhasır etmiş gibi senelerce kendi halinde yaşayan ve büyük bir sükun, emniyet huzur ve asayiş içinde ilerleyen kavimleri hiç kayd etmez. Ne vakit ki bu kavimlerden birisi rahat durmaz komşularının işine karışır veyahut onları kendiışlerine karıştırırsa o zaman tarih faaliyete başlar nihayet bir kavim zevale meyl ettikçe onu göklere kadar çıkartır. Bu sebepten denilebilir ki bütün bizim tarihlerimiz bitirecekleri yerden başlarlar. Ve bu suretle birbirilerini harab eden milletlere dair çok doğru tarihlerimiz vardır. Fakat kendi kendilerine çoğalan ve terakki eden milletlere dair hemen tarihlerimiz yok gibidir. Bu gibi milletler tarihin kendilerine dair söyleyecek bir söz bulamaması cihetinden adeta mesut ve bahtiyardırlar. Hakikaten tedkik edilirse görülür ki: medeniyetin en iyi yol alan milletleri kendilerinden en az bahs olunanlardır. Demek ki biz fenalardan başkasını bilmiyoruz. İyi kavmin asrı yok gibidir. Şöhret bulanlar güya yalnız günü add edilen kavimlerdir. İşte tarih bu mesleği ile beşere bir nevi iftirada bulunur.

Fazla olarak tarihte tasvir olunan vakaların hepsi de oldukları gibi değil. İstenildiği gibi tasvir ve teressüm edilmiştir. O vakalar müverrihin kafasında aldığı tesirle şekillerini tamamen değiştirmişlerdir. Müverrihin veya müverrihe müesser bulunanların menfaatlerine ve maksatlarına göre renk almıştır. Bir vak'a nasıl vuku bulmuş ise onu öylece görmek için yazan kimsenin orada bulunması lazım değil midir? Hâlbuki bu hiçbir müverrihe nasib olmamıştır. Aynı zamanda bir tarih fıkrasına tenezzül etmeksizin yalnız ona müteallik ahval ve hususiyetleri uzatmak ve kısaltmak bile vakaları çok ayrı bir şekle sokabilir.

Bir bir maddeyi mütenevvi nokta-i nazarlara fevk o madde artık olduğu gibi güçle görünebilir. Hâlbuki o maddeye bakanın nokta-i nazarından başka değişen bir şey yoktur.

Doğru bir vakayı vukunun hilafında göstererek söylemek şan-ı insaniyette muvaffak değilmiş. Fakat kim buna ehemmiyet verir onun için sebebi meçhul vakalar daima muayyen bir gayeye göre vücuda getirilmiş tarihler hiçbir vakit insaniyete hizmet etmemiştir. Filhakika sebebini bilmediğimiz bir vakadan nasıl ders-i ibret alabiliriz?

Müverrih bize bir sebep gösterir lakin bu sebep uydurulmuş hayalen bulunmuş bir sebeptir. Onun için muhakkak tarihi tedkikler denilen bu kadar gürültüler zan ve tahmin sanatıdır ki birçok yalanların arasından en ziyade doğruyu benzeyen ayrılmış veya doğruya benzediğini herkes kendi mizacına göre zan ve tahmin etmiştir. Bu sebepten müverrihlerin en fenası muhakeme edenlerdir. Çünkü kari vakayı kendisi muhakeme ederse insaniyeti daha iyi anlayabilir. Eęer müverrihin muhakemesi daima karia delalet ederse o halde kari bir başkasının gözüyle görüyor demektir. Nihayet zaman gelir ki artık böyle bir muhakeme eden bulunamaz o vakit karide bir şey görmez olur.

Bu sebepten en iyi tarihi kadim müverrihler meydana getirmişler. Çünkü onlar muhakemeden ziyade akla yol göstermişlerdir. Mesela K.M. 471-402'de yaşayan kadim yunan müverrihlerinden meşhur Tukididis vakaları muhakeme etmeden bildirir. Bununla beraber bizim muhakememizi işletmek için her türlü ahval ve keyfiyetlerden bizi haberdar etmeği de unutmaz. Her nakl ettiği şeyi okuyanın gözünün önüne kor ve vakalar ile karin arasında kendisini hiç göstermez artık o vakayı tedkik eden okuyorum zan etmez görüyorum zan ider. Lakin ne yazık ki bununda nakl eyleyeceği şeyler içinde muharebelerden başka verecek hiçbir vaka bulunmaz.

Kablel Milad 484-406'ya kadar yaşayan Herodot tasavvursuz, kaidersiz olduğu halde su gibi akar ve sade hoşça gidecek vakaları bildirir bu vechden bihakkın müverrihlerin en ideal numunesidir. Yalnız bildirdiği vakalar ekseriya çocukça sadelik derecesine varır. Bu sebepten Herodot'u tekemmül etmiş insanlar okurlarsa istifade ederler. Hasılı umumiyetle tarih tasavvurlarla doludur. Çünkü yalnız mahsus ve muayyen eserler mekan ve zaman ile tayin olunabilen şeyleri tesbit eder.

Vakaların ağır ağır ilerleyen esbabı daima meçhul bırakılır kalır. Ekseriyen kazanılan yahut gayıp edilen bir muharebede bir karışıklık bulunur ki daha muharebenin

vukuundan evvelde def-i kabil olamayacak derecede mevcut olur işte muharebeler bu gibi manevi sebepler ile tekerrür etmiş olan vakalardan kopar müverrihler ise bu sebepleri pek az veya hiç görmezler.

Bugünkü içtimaiyat ilmi tarihi bu hiç göze görünmeyen ve bidayette pek ehemmiyetsiz telakki olunan bu gibi içli ve derin sebepler önünde düşünmeye sevk ettirse de tarihin bu sahada yapacağı tedkik usullerini henüz tenvir ve izah edemedi bundan dolayı hala tarih insanları muayyen zamanlardaki giymiş oldukları muayyen ve resmi elbise ile yakalıyor ve yalnız görsünler için kendisine çeki düzen vermiş malum kimseleri görüyor ve gösteriyor o kimseyi evinde çocukları veya ahbabları arasında göremiyor. Halkın ve hadisatın arkası sıra dolaşıp bütün hususiyetlerini tetkik etmeyip ne vakt o adam kendisini gösterebiliyorsa o vakt tasvir ediyor. Halbuki bu tasvir o adamların zati değil, sıfatı değil yalnız elbisesidir. Hariçten görünüştür. Hatta buda değil kendisini gösteriştir.

Bunun için en hakiki tarih adamlarını muhtelif vechlerden tedkik eden siyerlerdir. Çünkü bu siyerler satır pek vesair üslupla muhtelif şekillerde yazılırlar ve vesair yazarlar vukuattan ziyade meşveretler ile hariçte vaki olan işlerden ziyade dahilde olanlarla meşgul olduklarından daha ziyade etrafı iyi görürler. Bir cemiyeti teşkil eden esasların hali ile münferid bir adamın siyerinde çok fark vardır. Ama ferdlerin cemiyet halindeki siyerleri tedkik olunabilirse o cemiyet içinde vukua gelen hadiselerin esbabı da kolayca anlaşılır. Mamafih her hangi bir şahsın mefkureleri layıkıyla bilinmek suretiyle o şahsın cemiyet içinde yapacağı işler vukua getireceği hadiseler hakkında hükm verilebilir. Bununla beraber şu muhakkak tarih hiçbir vakit hakiki bir ilm olamaz. (13 Şubat 928 Jan Jak Rouseaudan tatbikan nakl)

Tarih Bir İlim Olamaz (Çeviri yazı)

İnsanları tanımak için işlerini görmek gereklidir. İnsanlar toplum içinde dinlenecek sözlerini söylerken gerçek düşüncelerini, fikirlerini gizlemek zorunda kalır. Öyle ki yalnız uzun yıllar geçtikten sonra yaptıkları, söyledikleri perde altından çıkabilir. O zaman onlarda işleriyle sorgulanabilirler ama iş işten geçtikten sonra. Maalesef bu gerçek dünya var olduğundan beridir böyledir. Tarihi olguların hiçbiri tek bir kelimedede olsa gerçek değildir. Sadece büyüklük ve faziletiyle cisimleşmiş bazı insanlar zaman

zaman yaşadıkları devrin tarihini açık ve de doğru bir şekilde kayıt etmişler ama hiçbir zaman basamamışlardır.

Öyle olmakla beraber bir görüşe göre bu gibi insanların da gene kesin bir şekilde devirlerini yazabilmeleri imkânsızdır. İnsan yaşadığı devrin bazı kişilerinden ve olaylarından kesinlikle etkilenip tarafsızlığını koruyamaz. Onun için yazacağı tarih tarafsızlık suçlamasından asla kurtulamaz. Bu yüzden de gerçek bir tarih olamaz. Pekiyi yarım ya da bir asır önceki tarihi tarafsızca, doğru bir şekilde değerlendirebilmek mümkün müdür? Hayır, hangi asırda yazılırsa yazılsın her gelen asrın adamları ya değer vererek ya da daha iyi hale getirerek dönemin tarihçisi üzerinde etki bırakmaktan kaçınmamışlardır. Şu halde tek çare her on senede bir tarihi belgeleri güvenilen en büyük tarihçiye vererek onu yurt dışına göndermektir. Yabancı ülkelerde lehimize ve aleyhimize bulunan bütün belgeleri de topladıktan sonra o kişi yaşadığı on senelik devrin tarihini yazmalıdır. Bu şekilde her on senede bir yazılan tarihler zaman içinde yayımlanarak kendinden sonrakilere gerçek tarihi sağlamalıdır.

Yoksa başka hiçbir şekilde gerçek bir tarih ortaya çıkartabilmek mümkün değildir. Bununla birlikte itiraf edelim ki bu tartışmanın da pek çok kusurları vardır. Uzaktan bakarak, tarafsız kalarak yaşadığı devri gerçekçi bir şekilde sorgulayabilecek, inceleyebilecek hiç kimse yoktur. Özellikle tarihin şu büyük kusuru çok belirleyicidir: Tarih insanları iyi taraflarından ziyade kötü tarafları ile tasvir eder. Tarih sanki görevi sadece büyük devrimleri ve olağanüstü olayları anlatmakmış gibi kendi halinde huzur ve asayiş içinde yoluna devam eden kavimleri hiç kayıt etmez. Ne zaman bu kavimlerden bir tanesi rahat durmayıp komşularının işine karışırsa ya da onları kendiışlerine karıştırırsa o zaman tarih not düşmeye başlar hatta kavimler sona yaklaştıkça onları göklere çıkartır. Bu nedenle denilebilir ki bütün tarihler bitecekleri yerden başlarlar. İşte bu birbirlerini yıpratın milletler hakkında daha fazla eser yazılmasına yol açmıştır. Fakat kendi kendisine çoğalan, ilerleyen milletlere dair hemen hiç tarihimiz yok gibidir. Bu gibi milletler tarihin kendilerine dair söyleyecek bir söz bulamaması nedeniyle adeta mutlu ve güvendedirler. Gerçekten de irdelendiğinde görülecektir ki medeniyetin en iyi yol alan milletleri kendilerinden en az bahsedilenlerdir. Bu da şunu gösteriyor ki bizler kötü şeyleri daha iyi tanıyıp iyileri gözden kaçırıyoruz. Aslında tarih böyle yaparak bir nevi insana, topluma iftirada bulunmaktadır.

Bu arada tarihte anlatılan olaylar oldukları gibi değildirler. İsteğe uygun şekilde anlatılıp resmedilmişler, yazarının zihniyetinden etkilenerek şekil değiştirmişlerdir. Yani tarihçinin ya da tarihçiye etki edenlerin çıkarlarına, amaçlarına göre renk almışlardır. Bir olayın nasıl oluştuğunu anlayabilmek için onu yazan kişinin orada bulunması gerekli değil midir? Ancak bu hiçbir tarihçiye nasip olmamıştır. Öyle ki bir tarihi yazıyı değiştirmeden sadece onun ile alakalı vaziyet ya da özellikleri kısaltmak bile olayları bambaşka bir şekle sokmaz mı? Bir noktayı türlü türlü bakış açıları ile irdelemek o maddenin yeni aldığı şekille görünmesine neden olabilir. Hâlbuki o maddeye bakanın görüş açısından başka değişen bir şey yoktur.

Doğru bir olayı oluş biçiminin tersinde göstererek söylemek insanlığın şanına ulaşmış değildir. Fakat kim buna önem verir. Bu nedenle sebebi bilinmeyen olaylar daima belli bir amaca göre vücuda getirilmiş, yazılan eserler hiçbir zaman insanlığa hizmet etmemiştir. Bu da bize şunu göstermektedir ki nedenini bilmediğimiz bir olaydan nasıl ders çıkartabiliriz?

Tarihçi bize bir sebep gösterir ancak bu sebep uydurulmuştur, hayal ile çevrelenmiştir. İşte bu yüzden gerçekliği kesinleşmiş tarihi değerlendirmeler olarak görülen bu gürültüler sadece tahmin sanatı olup pek çok yalanın arasında en fazla doğruya benzeyen ya da doğru olduğuna herkes tarafından inanılandır. Çünkü doğruluğu herkes kendi mizacına göre değerlendirmektedir. Bu nedenle tarihçinin en tehlikelisi yorum yapan, çıkarımlarda bulunandır. Aslında okuyucu olayı kendisi değerlendirirse insanlığı daha iyi anlayabilir. Çünkü tarihçinin bakış açısı sürekli okuyucuyu etkilerse okuyucu başkasının gözünden görmekten bir türlü kurtulamaz. Nihayet zamanı geldiğinde soruşturan, sorgulayan kalmayacağından okuyucunun görebilecekleri de ortadan kalkar.

Aslında en gerçekçi tarihi antik dünyanın tarihçileri yazmıştır. Çünkü incelemekten ziyade olduğu gibi değerlendirmeye çalışmışlardır. Örneğin M.Ö.471-M.Ö.402 yılları arasında yaşayan Antik Yunan tarihçilerinden meşhur Tukididis olayları yorumlamadan anlatır. Ayrıca Tukididis bizim değerlendirme kabiliyetimizi işletebilmek için her türlü durumdan ve maddeden bizi haberdar etmeği unutmaz. Aktardığı her şeyi okuyanın gözünün önüne koyar, olay ile okuyucu arasına girmez, bu sayede de olayı irdeleyen okuyorum değil görüyorum diye düşünür. Ne yazık ki Tukididis'in eserlerinin bir sorunu vardır. Aktardığı noktalar arasında savaşlardan başka örneklenebilecek olaylar bulunmamaktadır.

M.Ö.484- M.Ö. 406 yılları arasında yaşayan Herodot tasarlamaksızın olduğu şekliyle su gibi akan, hoşsa giden olayları bildirerek hakkıyla tarihçilerin en ideal örneği haline gelmektedir. Ancak bildirdiği olaylar özellikle çocukça sadelik derecesindedir. Bu nedenle Herodot'tan olgunlaşmış insanlar daha iyi yararlanabilirler.

Kısacası tarih genellikle tasarılarla doludur. Çünkü yalnız belli eser ile zaman ve mekân ile tayin olunabilen şeyleri tespit eder. Olayların ağır ağır ilerleyen sebepleri genellikle meçhul bırakılır. Özellikle kazanılan ya da kaybedilen bir muharebede bir karışıklık bulunur ki daha muharebe patlak vermeden öncede belirgin olanı uzaklaştırmayacak derecede var olur. İşte muharebeler bu gibi manevi sebeplerle tekrarlanmış olan olaylardan koparken tarihçiler bu sebepleri ya pek az görürler ya da hiç görmezler.

Bugünkü sosyal bilimler, tarihi göze hiç görünmeyen ve başlangıçta çok önemsiz olduğu düşünülen bu gibi içli ve derin sebepler önünde düşünmeye sevk ettirse de tarihin bu sahada kullanacağı yöntemleri henüz aydınlatamadı. Bundan dolayı tarih hala insanları belirli zamanlarda giymiş oldukları resmi elbiseler ile yakalıyor, sadece görünebilmek için kendisine çeki düzen vermiş belirli insanları görüyor, onları çocuklarıyla, ahbablarıyla göstermiyor. Tarih, halkın ya da olayların arkasına bakıp bütün özellikleri irdelemeden ne zaman elbiseli adam kendisini gösterirse o zaman elbiseli adamı tasvir ediyor. Ancak bu anlar ne adamın kişiliğine ne de niteliklerine odaklanmaktadır. Sadece hariçten görünüşüne, elbisesine önem vermektedir.

Bu nedenle en gerçekçi tarih, adamlarını çeşitli noktalardan inceleyen siyerlerdir. Çünkü bu siyerler çeşitli üslupla çeşit çeşit şekillerde yazılırlar ve bunu yazanlar olaylardan ziyade dışta bulunan işler yerine içeride olanlarla meşgul olduklarından daha iyi etrafı algırlarlar. Bir toplumu oluşturan esasların hali ile kendi başına hareket eden bir adamın siyerinde çok fark vardır. Ama bireylerin toplumsal siyerleri incelenebilirse o toplum içinde meydana gelen olayların sebepleri daha kolay anlaşılabilir. Bununla beraber her hangi bir şahsın fikirlerini layıkıyla bilmekle o bireyin toplumda yapacağı işler, neden olacağı olaylar hakkında kanaat oluşturulabilir. Tabii şunu tekrar hatırlatmak gerekir ki tarih hiçbir zaman bilim olamaz (13 Şubat 1928 Jan Jak Rouseau'dan uyarlanmıştır).

تاریخ بر علم اولاماز ...

انسانلری طایفین ایچین ایشلرنی کورمک لازمدیر؛ انسانلر خلق ایچینده سویلرلر ایکن دیکلنه چک سوزلرنی سویلرلر؛ حقیقی فکرلرنی دیملر، ایشلرنی کیزلرلر.. یالکزاوزون سنه لر که چدکدن سوکره بوتلرکده یاقدری برده آلتندن چیقایلیر. اوقت اولترده ایشلرله محاکمه اولنه بیلیرلر. اما ایش ایشدن که چدکدن سوکره ..

یازیق که .. بوحقیقت دنیا دوردقیقه بوله در . هیچ بر تاریخ برکله اولسون حقیقت دکلدیر . یالکز پک بوبوک وفضیلتک مجسم تنالی بعض انسانلر زمان زمان یاشادقنری دورک تاریخی چوق واضح ودوغرو بر صورتده قید ایشلر، اما هیچ بر وقت نشر ایده مایشلردر .

مع مافیہ ریاقیسه کوره بوکی انسانلرکده یه قطعی وصریح اولهرق دورلری یازایلملاری قابل ده کیلدر . ، چونکه ؛ امکانسزدر، انسان یاشادیق دورک محقق بعض شخصیتلردن واقعه لرندن متأثر اولور . قی طرفلکنی محافظه ایده من . اونک ایچین محقق یازاجنی تاریخ طرفلکنی شایه سندن قورتولاماز . وبوسبدن حقیقی بر تاریخ اولاماز ؛ بلک ای، یازم و بر عصر سوکره اولسون یازم و بر عصر اولکی تاریخی دوغرو وی طرفله تدبیت قابلمی در؟ خایر ، چونکه ؛ هر هانکی عصرده یازیلیرسه یازیلین هر که لهن عصر آدملری کندیلرندن 'ولکیلرک اثرلرنی مطلقا یاقدریر ویا تصحیح ایکی شقدن بریسیمله قارشولارلر ؛ بناء علیه یه دورک مورخی اوزره نده تأثیر بر افاقندن حالی قالازلر .. شو حانده یکنه چاره هر اون سنه ده برکندیسنه هر خصوصده اتمیت اییدلن آک بوبوک بر مفکر مملکت خارجنده بریره چیقاریلالی بوتون تاریخی وثیقه لری کندیسنه و بر مالی —

اجنبی مملکتده لهزمده ویا علمیمزده سوله نهن بوتون وثایق ده اوزات طولیلاقدن سوکره یاشادیق اون سنه لک دورک تاریخی یازمالیدر ؛ بوله بوله هر اون سنه ده بر یازیلن تاریخلر بالآخره زمانک انکشافی حانده نشر اییدلالی، اخلاصه حقیقی بر تاریخ و بریلالی در . بوقسه یاشقه هر هانکی برشکلده حقیقی بر تاریخ وجوده که تیرمک قابل ده کیلدر .

مربانیه ؛ اعتراف ایده لم که ؛ بومطالع له نکده بر چوق محذورلری واردر . هیچ بر انسان بوقدرکه ؛ اولیله اوزاقدن تماماً قی طرف قالارق یاشادیق دوری حقیقی بر صورتده محاکمه و تدبیت ایسین هم تاریک پک بوبوک بر قصوری داهسا وارکه ؛ انسانلری ایی جهتلردن زیاده کونو طرفلردن تصور ایدهر . کویا تاریخ وظیفه یی یالکز بوبوک انقلابلر و فوق الاده حادثه لره منحصر اییش کیی سنه لرجه کندی حانده یاشایان و بوبوک بر سکون اتمیت، حضور و آسایش ایچینده ایلرلین قوملری هیچ قید ایتر . نه وقت که ؛ بوقوملردن بریمی راحت طورماز قوشولرینک ایشنه قاریتیر ویا خود اولری کندی ایشلرینه قاریتیر برسه اوزمان تاریخ قوالیه یه باشلار، نهایت برقم زواله میل ایسکجه اونی کورکاره قادر چیقاریر . بوسبدن بچن دییله بیلیرکه ؛ بوتون

بیزم تاریخلرین بینه جکاری بردن باشلارلر . وبوصورتله بر برلرنی خراب ایدهن منلره دائر چوق دوغرو تاریخلرین واردر . فقط کندی کندیلرینه چوغالان و ترق ایدن منلره دائر همین تاریخلرین یوق کی در . بوکی منلر، تاریخک کندیلرینه دائر سوبله چک برسوز بولاماسی جهنندن عادتاً مسعود و بختیاردلر . حقیقه تدقیق ایدیلسه کوریلیرکه ؛ منینده الک ایی پول آلان منلر کندیلرین آک آز بحث اولونالردر . دیک که ؛ بیز قالدردن باشقه سنی بیله میوز . ایی قومک عصری یوق کیی در . شهرت بولانلر؛ کویا یالکز کونو عدا بدیلن قوملردر . ایشنه تاریخ بومسکی ایله بصره برنوع افترا ده بونور .

فاصله اولهرق تاریخده تصویر اولمان وقه لره هبسی ده اولدغری کیی ده کیل، ایسته نیلیدی کیی تصویر برتم اییدلدر . اوقه لر مورخک قافلسنه ویا آلدینی دیره کشف تأثیرله شکلرنی تماماً ده کیلدر مایشلردر ..

مورخک ویا مورخه مؤثر بولانلرک منفه تلرینه و مقصدلرینه کوره رهنک آلددر .. بروقه ناصل وقوع بولمن ایسه اونی اوبله جه کورمک ایچین یازان کیمسک اوزاده بولونانی لازمه کیلیدر .. حالوکه ؛ بوهیچ بر مورخه نصیب ارا مئدر . عینی زمانده بر تاریخ فیره سنی تغییر ایچکسزین، یالکزاوکامعانی احوال و خصوصیتلری اوزاتقی و قیصالیقی بیله وقه لری چوق آیری برشکلده صوقایلیر ..

بر ماده یی متنوع نقطه نظرله قویک ، اوماده آرتق اولدینی کیی کوجله کورینه بیلیر . حالوکه ؛ اوماده یه باقنک نقطه نظرین باشقه ده کیلن برشی بوقدر .

دوغرو بروقه یی وقه عنک خلافتده کورته ره رمک سوبله مک شان انسانیتیه موافق ده کیلدر .. فقط کم بوکامهیت و بریره ؛ اونک ایچین سینی مجهول وقه لر ؛ دائماً معین بر غایه کوره وجوده که تیریلن تاریخله هیچ بروقت انسانیتیه خدمت لیتمشدر . قی الحقیقه سینی بیله دیکمن بروقه دن ناصل درس عبرت آسایلیر؟ واقعا مورخ بیزه 'بر سبب کورته سر ؛ لکن بوسبب اویدوریلش ؛ خیالاً و آلمانا لهامه کوره بولونش بر سبب در . اونک ایچون محقق تاریخی تدقیقلر دینلن بوقدار کورولتولر ظن و تخمین صحتی درکه ؛ بر چوق یالانرک آراسندن ک زیاده دوغرویه به کزده ن آبریلش، ویا دوغرویه به کزده کیی هر کس کندی مزاجنه کوره ظن و تخمین ایچشدر .

بوسبدن مورخلرک آک قناسی محاکمه ایده نلردر . چونکه ؛ قاره، وقایق کندیسنی محاکمه ایده رسه انسانیتی داهای ایی کلایایلیر . اگر مورخ محاکمه بر دائماً قارمه دلالت ایده رسه اوحانده قاره، وقایق بر باشقه سنک کوزیله کورویور دینکدر . نهایت زمان که لیرکه ؛ آرتق بوله هر محاکمه ایدهن بولوناز ، اوقت قارده برشی کوره من اولور ..

بوگونك شاعريته ..

نه چيچ بر كونك اوستونده ساللانان برتول -
 كيبي هر لحظه ده بيك ره نكه كيردن عسرك ايزي ؛
 نه ده هر مجهول اوقلدن نه سوب ، قه ليزي -
 كونده بر پارچه داها قانله ملمع بر كول -
 حاله قلب ايله بر آفته كه چن باد حزين ؛
 هيچ بري نار زبا بكنده براقاز بر ائين ...
 نه ايچين شاعر ؟ ..

نه ايچون قهلبك او بر باشقه يولك بولجوسيدر ؛
 نه ايچون سويله ديكل هب قاراسه و داسه سيدر ؟ ..
 « ساكا بر باشقه زمين ، باشقه زمان لازمه ، »
 « ساكا بر ساحه لاهوت نشان لازمه ، »
 ايشته قارشوكده بوتون كون ده كيشن بر دنيا ؛
 كيچن ايامي دوشونسه كه كورونور بر خوليا ..
 بوحياتي ؛

بوحياتك سه سني ديومه مقدرسه اكر ؛
 اوني برهنن ياراديرسك ، بوكا بوق باشقا بر نه ،
 وديورلر كه : حياتي يازيكز ، نغمه بيتهر ؛
 بونه هجران ، بونه آلام ، بوقتي بر باشقه هونهر ؟ ..
 جواب :

بيلهم آ ؛ هانكي حيات هجر و ائمن بري در ؛
 ديولان بسترلر هانكي بري نشته ليدر ؛
 نه زمان فارغ اولور درد و ائمن بوبشر ؛
 كه ، تصورلره صيفسين اوسمادتي هونهر ؛
 شو محقق كه : حياتدن اورولو شعر مزه ،
 باشقه بر صفحه مقدرسه كدير فكر مزه ..
 « يوقسه بر باشقه زمين ، باشقه زمان لازمدر ؟ »
 « بيزه بر ساحه لاهوت - نشان لازمدر ! .. »

ضبا سنج

وارد .. اما فردلر كه چيتم حالنده كي سيهرلري تدقيقي اولونه بيليرسه
 اوجيتم ايجنده وقوعه كه له ن حادثه لرك اسپاني ده قولايجه آ كلاشيلير ؟
 مع مافيه هر هانكي بر شخصك ، يلاناري ، بر اندياري ، مفكورلري
 لاشيله بيانيه نك صورتيه اوشخصك چيتم ايجنده ياپاجني ايشلر ،
 وقوعه كه تيره جي حادثه لر حنده صريح حكم بر بيله يايير ..
 بونكله برابر شو محقق ؛ تاريخ هيچ بوقت حقيقي بر علم اولماز ،
 (۱۳ شباط : ۹۴۸ ژان ژاني روسونن نظريه ن نقل)
 عبدالكريم اكيف

بوسيدن ، اناي تاريخي قديم مورخلر ميدانه كه تير مشر .
 چونكه : اونلر حاكمه دن زياده عقله يول كوسته ر مشلدر .
 مثلا : [۴۷۱ - ۴۰۲ ق . م] ده ياشايان قديم يونان
 مورخلردن مشهور « بوسيدن » وقه لري حاكمه ايجنده
 بيله برير .. بونكله برابر ، بيزم حاكمه مزي ايشله نك ايچين ،
 هر درلو احوال و كينيتلردن بزي خبردار ايشكي ده اونوتاز ..
 هر نقل اينديكي شيني اوقويانك كوزينك اوكنه قور ؛ وقه لري
 امله قارنك آراسنده كنديسي هيچ كوسته ر مشر ؛ آرتق او
 وقه يي تدقيق ايدهن اوقويوروم ظن ايجز ، كورويوروم ظن
 ايدهر . لاکن نه يارقي كه : بونكده نقل ايلديكي شيلر ايجنده
 محاربه لردن باشقه فائده ويره جك هيچ بروقه بولوناز ..

قبل الميلاذ (۴۸۴ - ۴۰۶) به قاردار ياشايان صاف هر رودوت
 تصوير - جز ، قاعده - جز اولدني حالده صوكيبي آقار وساده خوشه
 كيده جك و مهسه نيله جك وقه لري بيله برير ؛ بوجهدن بچق
 مورخلر ك ائمه آل غونه سيدر ؛ يالكرز ، بيلدرديكي وقه لري
 اكر يايچو جوجه سانه ك درجه - نه واربر . بوسيدن هر رودوت
 تكمل ايجش انسانلر اوقورلر سه استفاده ايدهر لر .

حاشي ؛ عموميتله تاريخ تصورلره - ولودر . چونكه : يالكرز
 محسوس و ميبين اسلر ، مكان و زمان امله تعيين اولونه بيلن
 شيلري ثابت ايدهر .

وقه لرك آغير آغير امله ره نه - ايباني دائما مجهول براقيلير قاليير ..
 اكر ياي : قازانلان ، يا خود غائب ايدين بر محاربه نه بر قريش ياقني
 بولونور كه : داها محاربه نك وقوعدن اولده دقي قابل اولاميه حقي
 درجه ده موجود اولور ؛ ايشته محاربه لر بوكي معنوي سبيلر
 امله نظر ايجش اولان وقه لردن قوپاز ؛ مورخلر ايسه بو
 سبيلري يك آز وياهيچ كوره مشلر ..

بوگونكي اجناعات علمي تاريخي ، بو هيچ كوزه كورونه ن
 ويدايته يك اهميتسز نلق اولان ، بوكي ايجلي ره درن سبيلر
 اوكنده دوشونه كه سوق اينديسه ده تاريخك بوساحه ده ياپاجني
 تدقيق اصوللري هنوز نوبير وايضاح ايده مده دي ؛ بوندن
 دولايي حالا تاريخ ، انسانلري معين زمانلر نه كه ميس اولدقيري
 معين ورسى اليه امله ياقيلور ويا لكر كورسونلر ايچين كنديسنه
 چيكي ، دوزن و برمش معلوم كيمسه لري كورويوروكوسته ر بيور ؛
 او كيمسه ني نه ونده ، چوجوقيري ويا ايجابلي آره سنده كوره بيور ؛
 خلقك وحدانك ايجنه ايشه بيور ، تدقيق ايده جي آدم لرك
 خلقك وحدانك آرقاسي صيره دولاشوب بوتون خصوصيتلري
 تدقيق ايجبور ؛ نفوت او آدم كنديسي كوسته ر بيورسه ، اوقت
 تصوير ايجبور ؛ حالو كه : بو تصوير او آدمك ذاتي ده كيل ،
 صفاتي ده كيل ، يالكرز ايشه سيدر .. خارجدن كورونوشيدر ؛
 حقي بوده ده كيل كنديسي كوسته ر شيدر ..

بونك ايچين اناي حقيقي تاريخ ، آدم لري مختلف وجهه لردن
 تدقيق ايدهن سيهرلدر . چونكه : بوسيدر لر سانيرك ،
 دارامانيرك و سائر اسلوبه ، مختلف شكلرده يازيليرلر ؛ وسيله
 يازانلر وقوتلردن زياده مشورتلر امله خارجده واقع اولان
 ايفلردن زياده داخلده ظهور ايده لره مشغول اولدقيلردن
 داها زياده اطرافى ائي كورورلر .. واما بر چيتمى تشكيل
 ايدهن انسانلر حال امله بغير بر آدمك سه سنده چوق فرق